

Uszta ez ideig mélyen hallgatott arról, amit tudott. Az ő szerepének fontos vonatkozásai vannak, állításai pedig megmérhetők a róla szóló állítások tükrében is.

E tekintetben a munka az egyetlen lehetséges korrekt módszer szerint készült: mindenki, aki hajlandó volt névvel vagy név nélkül nyilatkozni, elmondta, amit elmondott, cenzúrázta és hitelesítette a maga nyilatkozatát, majd szövege bekerült szépen a többieké közé. A szerzők tisztességgel nem foglalhattak állást, de ez nem is lehetett céljuk. Az *igazság* – legalábbis részben – kihámozható a nyilatkozatokból, mint ahogyan elég tisztán kitűnik, ki és miben hazudott.

Adott a szöveg, a figyelmes olvasó sok mindent megtudhat belőle.

Zavarba csak az ejt, hogy az ellenőrizhetően korrekt *Hersiczky Lajos* tábornok nevét e könyv *Hersickinek* írja. Nem tudni, miért, mint ahogyan az olvasó által nyilván nem ellenőrizhető adatokban e szerint lehetséges más tévesztés is. Kő András személyes közlése szerint *Hersiczky* járt el Usztánál az interjúkészítők támogatására.

A megkérdezettek között egyébként honvédek, tisztek, volt ávósok is szerepelnek – ezúttal szembesített állításaikkal. Az igazság tehát elég rendesen kihámozható, ha nem is első olvasásra. Különösen érdekes ezért *Fomin* ezredesnek (ma hadtörténész), a volt tolmácsnak szavait a róla mondottakkal összevetni, és tudni arról, hogy nyilatkozóként két évvel ezelőtt nem tudott már magyarul, de a magyar televízió második világháborúról azóta készült vitaműsorában izgalmában *magyarul* szól hozzá, és csak a vitavezető Horvát János „po ruszski, pozsalujszta” megismételt kérésére váltott vissza orosz nyelvre, hogy a több nemzetiségű társaság váltott szinkrontolmácsait ne zavarja össze. Érdekes összevetni *Széles Róbert* állításait is a kötet elejének szövegével. *Széles*, e majdnem elfelejtett szereplő, *akiről előszeretettel feledkezik meg a túlélők többsége*, ritka személy: őt visszaengedték az oroszok. Akár ugyanezzel vethetők össze az *Erdei Ferencről* mondtak. A dicsó utóéletűvé lett politikust valamiért nem szerette az őt ismerők egy része. Ennek okáról is megtudhat valamennyit az olvasó, hiszen mindennek van elégséges oka, és *Erdei* történetesen tagja volt a Maléter vezette küldöttségnek (erről nem volt szokás beszélni), ám a világon semmi bántódása nem esett. Ezzel szemben valamiért sértve érezte magát.

Külön említendő a kötetet záró, eddig látókörön kívül hagyott eseménysorozat, a Juta domb körüli lövöldözés több szemszögből bemutatott története. A megrendítő pillanat, amikor *véletlenül* majdnem kiszabadították a felkelők az elfogott küldöttséget. Az 1956. november 4-i rövid ütközetről részben civil és fegyvertelen szemtanúk is beszámoltak; néhányuk névtelenül. Még egy-két esztendeje is félték a tudás következmenyeitől.

Kő András – Nagy J. Lambert: *Tököl 1956, Publica, Budapest, é.n.*

SZITÁNYI GYÖRGY

Olvadás és magyarság innen és túl

A recenziens figyelmezteti az olvasót, hogy egy *nagyon fontos* könyvről ír. Elfogultan, ugyanis a szerzők egykori kollégái és még mindig barátai. Ezt kompenzálva elhatározta, hogy az álobjektivitást feladva a kisebbik rosszat választja: kihegyezi piros ceruzáját.

A Közép-Európa Intézet Hungari Extra Hungariam sorozatában megjelenő könyv címből „Magyar olvasáskultúra határon innen és túl” az *olvadás*, első mondatából „vizsgálat tárgyává tessük a nemzeti kultúrához való kötődés, a nemzeti azonosság tudat aktuális állapotát” az *identitás* tűnik az olvasáskutatók által felvállalt szociológiai vizsgálódás függő változójának. Az olvasó mindvégig bizonytalan marad, ugyanis a négy tanulmány szerzői közül *Gereben Ferenc* az olvasói és műbefogadói arculat, az értékrend és az identitás összefüggéseit vizsgálja, *Nagy Attila* az olvasási kultúra és a nemzeti azonosság tudat, *Lőrincz Judit* a pedagógusjelöltek gyermekkori és aktuális olvasmányainak

hatását, *Vidra Szabó Ferenc* pedig a leendő pedagógusok „saját kultúráját” vizsgálja, nevezetesen, hogy „mely értékeket tartanak fontosnak, átadandónak, értékrendjükben milyen helyet foglal el a kultúra, a művelődés az olvasás, valamint a magyarságtudat”. Az olvasás – miként az értékrend, a magyarság is – hol ökként, hol okozként bukkan fel, *nem rajzolódna ki egyértelműen a kutatók kérdései és előfeltevései.*

A nemzetközi összehasonlító kutatás másik sebezhető pontja – természetesen – Hatvan, Dunaszerdahely és Székelyudvarhely (és környékeik) illetve Nyitra, Jászberény és Székelyudvarhely tanítóképzőinek *összevethetősége.* Nem vált világossá, hogy az országot vagy például a településtípust képviselik-e. (Ez azért sem mellékes szempont, mert Hatvanban jóval az országos átlag feletti a könyvtári tagok aránya.) Kisebbség gond az, hogy a hatvaniak átlagéletkora és a dunaszerdahelyiek iskolázottsági foka magasabb, mint a másik két helyen, nagyobb probléma, hogy mennyiben hasonlíthatók össze a 17-18 éves székelyudvarhelyi és a 20-22 éves jászberényi tanítójelöltek. (Vagyis: belép a nem tervezett változók közé az eltérő életkor, a szülők eléggé különböző társadalmi helyzete és az ugyancsak eltérő képzési formák különbözősége.) Mindennek ellenére ez a kutatás *jelentős lépés* az összehasonlító olvasáskutatásban, a témaválasztás *fontos, izgalmas és aktuális,* igen *gazdag* a közreadott tényanyag, *elgondolkodtatók* az óvatos következtetések.

A (teszt kínálta) nevelési elvek kiválasztását összehasonlítva Gereben Ferenc úgy véli, a hatvaniak pragmatizmusa „már-már a földhözragadság képzetével is társul”. Ezzel együtt a hatvaniak és a csallóköziek képviselik inkább a *polgári,* a székelyudvarhelyiek pedig – akiknek öt legnépszerűbb nevelési elve a lelkiismeretes munka, az udvariasság, az egészséges életmód, a könyv és olvasás öröme, az érvényesülés – a *tradicionális,* „a kisebbségi lét szorításában társadalmi mimikrit is felvállaló 'premodern' értékvilágot”. Úgy vélem, az olvasók egy része majd másféleképpen fogja értelmezni ezeket az adatokat, miként „Van-e valami, amire Ön különösen büszke?” és a „Mit jelent az Ön számára magyarnak lenni?” kérdésekre adott válaszokat is. Elgondolkodtató, hogy az *identitásukat* a nehézségek ellenére vállalók a határon túl inkább városiak, mint falusiak, inkább kevéssé iskolázottak, mint a a diplomások. „Vajon ez azt jelenti, hogy a Kárpát-medence magyar értelmiségének kezd elege lenni a pompeji őrtálló heroikus szerepéből?”, kérdezi Gereben Ferenc, majd hozzáteszi, a helyzet nem ennyire egyértelmű. Úgy tűnik, borulástában az inneniek állnak az élen, csak hogy kérdés (számomra), hogy nem keveredik-e a borulást a realitásérzéssel, hogy hol van több veszítenivaló, hol lehetett az elmúlt években nagyobb csalódní. És még *Ottlik* is eszembe jut, aki szerint a remény a reménytelenségben van. Gereben a negatívisztikus magyarságtárgyalás mögött az esetek többségében sekélyesebb ízlésképletet talált, a magyarságukat felvállalókat pedig értékesebb irodalmi ízlésorientációval jellemezte, a „jó érzés magyarnak lenni” választípus irodalmi bázisa pedig „egyrészt a jó művekkel társulni nem kívánó bestseller-orientáció másrészt a klasszikusokra épülő ízlésképlet volt”. Hogy aztán, mi az ok, mi az okozat, mit is mond ez az együttjárás, ezt illetően eléggé magára marad az olvasó. Az olvasmányok összetételének eltérése az olvasmánykínálat ismertetése nélkül nehezen értelmezhető. Így aztán a „Székelyföldet zárkózottsága tehát nemcsak konzervatívabbá teszi, hanem – legalább is egyelőre – megmenti a túlzott amerikanizálódástól, s a vele járó kommercializálódási jelenségektől is” megállapítást is óvatosan kell olvasni.

Nagy Attila a középiskolások szabadidős tevékenységeinek összehasonlítása alapján megállapítja, hogy „a folytonosság eleme erősebbnek tűnik a megszakítottságnál”, csak hogy nem világos mi jelenti ebben az esetben a folytonosságot: az életkor? a maiság? a magyarság? a diákság? Hol erősebb: a határokon innen vagy túl? Az értékek rangsorolása sem igen tért el a három régióban, miként a versrészletek osztályozása sem. Mindezek alapján Nagy Attila „bátran állítja”, hogy „legalább is a vizsgált helyszínek sziget jellegű magyarsága még az egységes, folytonos magyar kultúrát ismeri és sajátítja el, jól látható helyi színekkel gazdagítva azt”. Még akkor is támadnak kételyeim az „egységes, folytonos magyar kultúrát illetően” – amilyenben ki (jóval többen) *Farkas Imrét,* ki pedig *Pilinszkyt* (jóval kevesebben) kedveli –, ha az általam nagyra tartott lektornak (*Kósa László*) nem is szűrt szemet ez a megállapítás. (Mellesleg: túl nagy teher nehezedett a vállára, lehetett volna belőle jócskán egy szociológus lektor, ha lett volna rá pénz, mert úgy látszik,

nem volt.) Számomra jóval meggyőzőbben bizonyítja Nagy Attila a hasonlóságot, illetve ez esetben a folytonosságot is az olvasmányszerkezet hasonlóságával és az ízlés változásának valóban közel azonos tendenciájával. Az a tény, hogy ennek a generációnak az olvasmányválasztása a szülőkéhez képest kevésbé tér el, nem csak a folytonossággal, hanem a színek egybeolvadásával is, vagy egyfajta diák-kultúrával is magyarázható. A „folytonosság” mellett jól látja Nagy Attila, „a pallók keskeny és törékeny mivoltát” is, hiszen 247 udvarhelyi említésből mindössze 6 esett román, 248 csallóköziből 17 szlovák vagy cseh szerzőkre. Diákként magyarnak lenni Hatvanban legnagyobb arányban természetes, Székelyföldön a legnehezebb, Csallóközben fogalmazzák meg legtöbben a büszkeség és a szolidaritás érzését. És ezzel sajnos vége, a továbbgondolás az olvasóra bízatik. Helyette – ez sem kevés, vagy tán ez az igazí? – ilyen kérdéseket kapunk: „Lélekben, gondolkodásban, magyar nyelvben, észjárásban és a megmaradás akarásában elég erősek vagyunk-e az Európai Közösség ajtajának kopogtatásához?”

Vidra Szabó Ferenc eléggé eltérő pályaorientációt tapasztalhatott a három városban, hiszen a székelyföldiek felét szüleik tanárnak szánták, háromnegyed részük már gyerekkorában pedagógus akart lenni, (ezek az arányok Nyitrán és Jászberényben jóval kisebbek). A pályán való kitartásukat az inneniek a tudás átadásának örömeivel és a gyerekek szeretetével indokolták, a túliak a társadalmon való segítség igényével, a magyar kultúra terjesztésével és a magyarság fennmaradásának segítségével. A szerző kommentárja ez esetben csak ennyi: „tehát az aktív értelmiségi szerep tudatos felvállalása”. Az átadandó fontos értékek élén a 20-22 éves inneniek és a nyitraiak körében a tudásszomj, a rendszeren végzett munka és az egészséges életmód és a tolerancia áll, a 17-18 éves székelyföldiek körében viszont az itt csak fele annyi százalékat elérő tolerancia helyébe az udvariasság kerül. Tolerancia-ügyben Vidra Szabó Ferenc becsülettel keresi a magyarázatot, s végül a intolerancia intoleranciát szül és az északnyugattól délkelet felé csökken az elfogadás elképzeléseket látja versenyképesnek. Mindent összevetve úgy találja, hogy a túli pedagógusjelöltek tudatosabban készülnek a pályára, mint a magyarországiak, ahol ez itt inkább foglalkozás, Nyitrán inkább szakma, Székelyudvarhelyen pedig inkább hivatás.

Lőrincz Judit azt bizonygatja, hogy a székelyföldieket kísérik el leghűségesebben a gyerekkori olvasmányok. (Csakhogy ők átlagosan 2-4 évvel fiatalabbak, mint a nyitraiak és a jászberényiek!) A „Mit olvastak 1990-91 fordulóján a pedagógusjelöltek?” kérdésre keresve a választ úgy találja, hogy „a modern művek sávja rendkívül keskeny a székelyudvarhelyiek listáján”, tizedannyi, mint Jászberényben. Az olvasmányszerkezetben mindhárom helyen kisebbségben lévő ismeretközlő olvasmányok aránya is Jászberényben a legmagasabb. Csakhogy nem ismerjük a kötelező olvasmányokat! A Jászberényben tanító recenzens jelenti: számos ismerős kötelező olvasmányt leplezett le.

A négy tanulmány tényei és kommentárjai némiképpen eltérő képet mutatnak. Érdeemes lett volna a szerzőknek „összeolvasni” ezt a kolligátumot és közös munkaként – akár egymással vitatkovala is – egy összegező fejezetet írni. Ezt az angol nyelvű összefoglaló nem pótolja.

Gereben Ferenc – Lőrincz Judit – Nagy Attila – Vidra Szabó Ferenc: Magyar olvasáskultúra határon innen és túl. Bp. 1993. Közép-Európa Intézet. 170 Ft.

KAMARÁS ISTVÁN